

Чорнобильська Мадонна (скорочено)

Іван Драч

Пролог

Прологові передують два епіграфи: з поеми Т. Шевченка "Марія" та з української народної думи "Бідна вдова і три сини". Таким чином епіграфи налаштовують на контраст між високим розумінням матері, оспіваним й освяченим у віках, і гіркою думою про нещасну долю матері, зрадженої синами. Саме поєднання цих думок і відображає зміст і суть поеми.

Тяжко пишу, зболено розмірковую, Словами гіркими наповнюю аркуш...

Поет відчуває, як нелегко буде йому

...намалювати її таку.

Як малювали на задану тему богове мистецтво,

Протягом тисячоліть — від Рубльова до Леонардо да Вінчі,

Від Вишгородської мадонни і до Сікстинської,

Від Марії Оранти і до Атомної Японки...

Нелегко, бо довжелезний ряд митців, які крізь століття возвеличували образ Матері Всесвіту — Мадонни. І все ж поет відчуває, що є щось, чого ніхто ще не сказав, але воно мусить бути сказане людству. Це сильніше за нього, це ніби вона, його героїня, сама водить пензлем митця:

Ти намагався її змалювати — Вона вмочила тебе в сльози і пекло, в кров і жахіття: фарби такі ти подужаєш? Розпачу вистачить? Віри достане? А без надії? А проституйованою лахміття достатку?..

Проходячи через сумніви, через вагання і страх, поет відчуває свою відповідальність перед людьми, і тому лягають зболені рядки на папір.

Я заздрю всім...

Я заздрю всім, у кого є слова. Немає в мене слів. Розстріляні до слова; мовчання тяжко душу залива. Ословленість — дурна і випадкова.

Чутливий до слова, поет розуміє, що для його задуму необхідні слова особливі, щирі, не випадкові, не заїжджені. Ось звідки оця "німота" — від бажання уникнути штампу, нещирості, зайвої пишномовності:

Я випалив до чорноти жури Свою прокляту, одчайдушну душу І жестами, німий, заговорив... Хай жестами. Але сказати мушу.

З канадської листівки

"Мадонна атомного віку" Василя Курилика, 1971

"Це прийде безжалісно до жінки з дитиною, до матері з немовлятами саме в той день..."

Ліричний герой прозою розповідає про те, як він уявляє собі наслідки атомного зараження на картині, що зображує мирний Квебек, якого насправді не торкалися таке зараження: атомні вибухи сприяють зростанню рослин, але діти, що ще не родилися,

пізніше народяться вже скаліченими, бо вражені радіацією. А мати страждає від ядерного тепла, і раптом її волосся усе випадає.

"З іншою голодною дитиною, що благає її про їжу, вона може бути не без іроній названа Мадонною Атомного Віку".

Солдатська мадонна

Розповідь солдата з будівельного батальйону

Солдати, яких відправили ліквідувати наслідки аварії на ЧАЕС, ріжуть поруділі дерева і ховають їх на глибині двох метрів під шаром піску, а думка одна: швидше б закінчити та тікати звідси, додому.

Та щоранку ми бачимо,

Як вночі тут хтось босий ступа,

На пісочку неторканому

Якась боса жіноча стопа,

Наче б хто по душі моїй

Так таємно—непрощено ходить...

Та й не по—людські це якось, адже тут ніхто не може залишатися надовго, солдатів сюди привозять лише на деякий час. А тут хтось пюпри все залишився. Хто? Чому?

Ось що каже генерал: — Матір я взяв із села. А вона мені з Києва Третій раз уже боса втекла. Хоч би взулась та взута Тікала сюди, у цей світ, А то босий,однаковий, Дуже босий вже слід.

Генерал замовк, але його слова, пронизані страшною виною, ще звучали у кожного в серці. І всі відчували однаково.

Йшли невидимі ноги І вервечку, чітку і легку, своїх босих слідів Пропечатували перед нами, Перед юними й сивими, Адурними справіку синами... А ми німо дивилися — От проява непевна яка! Може, мати ішла в саркофаг До Валерія Ходемчука?

Як з моторошся сну

Як з моторошся сну, Душа моя встає, Як тяжко їй Вставати і німіти, Питаю душу я: "Душе моя. Ви є?" Вона мовчить і є — Лиш годі зрозуміти. Мовчить душа з душі. Мовчить, мов цілий світ, Загорнутий в лихі В словесні целофани... Пучками голими З душі здираю лід... Як ранить пучки ті... Як душу тяжко ранить...

Варіація на банальний київський сюжет, або ж Баба в целофані — наша мати

Аж три епіграфи передують цій главі. Перший з них такий: "Корова — в багатьох старовинних і архаїчних релігіях символ плодючості, достатку і благоденства" (Міфи народів світу). Два інших взяті з "Вибуху" С. Йо-венко та В. Яворівського "Марія з полином у кінці століття".

І де сосни, дощами спалені, Лізуть в очі лихою іржею — У якійсь несусвітній окаліні Денно й нічно блукають душею. Тут і побачили з вертоліта щось дивне:

— А це що таке, я тебе питаю?

— Видно, з космосу щось занесло.

— Целофан — як скафандр, метляється скраю...

І лунають різні думки про те, звідки це взялося. Хто висловлювався за те, що то

"пришельці із космосу", хто міркував, може, з НАТО? І от спустилися на землю і регочуть. Виявилося, що ті дві загадкові істоти — баба та її корова, дбайливо обгорнуті целофаном.

А що вже корова — та теж в целофані,

Як диво космічне, суне в тумані,

Лиш роки пробились з накидки таки...

І очі в накидці — якраз там, де очі,

І отвір, щоб пастись, старій поторочі!

А взута корова в старі кирзаки...

Стали питатьу баби, чого це вона корову у чоботи взула.

— А що радіація, Ви, мабуть, не чули?! — В синових чоботах взута корова — Нехай же пасеться і буде здорова,

І бабі ще дасть до відра молока, Така запашна і молочна така.

І на питання, чому це вона з усіма не поїхала, баба відповідає, що залишилася "синам на зло!".

Вічна материнська елегія

"Проходила по полю — Зелене зеленіє... Назустріч Учні Сина: Возрадуйся, Маріє!

П. Тичина "Скорбна мати"

Назустріч матері й справді їхали "Учні Сина" — солдати того самого генерала, взяли вони матір та у кабінку, щоб урятувати. Син докоряє матері

за те, що вона тікає з міста, адже він хотів врятувати її, дати їй спокій коло внуків. Та хіба це для неї — таке життя, коли живеш і дожидаєш смерті?

Сказала йому гордо:

— Я — невмируща мати!

Солдати дивилися, як плаче генерал, бо мати знов пішла тут и,

Де бусол і криниця, Де кіт її й корова, І де усе, що сниться Без слова, лихослова.

Не може поїхати стара з сином, бо вона мати і не в змозі зрадити, зрадити саму землю — матір усіх людей, хоч діти прирекли її на загибель.

Все плакало на сонці, Не хтіло помирати. І квітку прямо в стронцій Поцілувала Мати.

Запитання без відповіді

Всі криниці в целофанових капшуках,

Всі колодязі затушковані

Питали одне—однісіньке:

Де знайти кілометри целофану

На рукотворне київське море

Чи бодай на Десну зачаровану,

З якої Київ п'є воду?!

Соловей—розбійник

Як багатьох матерів на світі, цю матір звали Марія. Так звали й ту велику Матір — Марія. "Та зродила Христа, ця — антихриста!"

Такі гіркі слова почула вона про свого сина, що вигадав колись оту станцію. Не тямлячи себе, побігла вона додому, лишаючи заслони і кордони. Там впала, знесилена, і наснився їй сон про старшого сина.

Він все це вигадав. Станцію й атом. В ночі аж світилась його голова, Не був він на кучері завжди багатим — Багатим він був на нелюдські дива.

Мати згадує, як він, дорослий і сильний, приїжджав до неї г о рибу (тому на корові його кирзакі), як говорив:

— Зробимо, мамо, тут станцію чисту, Місто зведем, де полин ба буркун.—

Свистів, як проклятий. І, мабуть, по свисту Сусіди прозвали: — Маріїн свистун.

Друга частина глави розповідає про те, яку спорожнілій Прип'яті тьохкає соловей. Це якесь божевілля: серед мертвої тиші раптом оцей соловей, такий настирний, такий недоречний, але разом із тим вічний,— як багато років, століть, співає, розриваючи страшну тишу.

Альфа, бета з гаммою — невидимі промені, І він теж невидимий — Лисий Соловей, Ще в походах Ігоря його крила стомлені, Дивляться ж безоднями молодих очей.

Мати і "хриstopродавці"

...Тепер на зміну нехай і поодинокого мародерства звичайного прийшло вишукане, інтелектуальне: шукають предмети старовини, найчастіше — ікони...

А. Михайленко "Корені і пам'ять Зони..."

Одинокій матері було не по собі, "душу закутувало сльотою", і вона вирішила: змию голову дощовою водою, як колись, може, тоді полегшає. Та вода напувала землю, годувала яблуні і груші у садку — змиє лихо. Отак і зробила: "І голову змила, і вмила, а потім лягла чистенька, аж наче вся засвітилась". їй снівся дивний сон, неначе вона молода, легка, так і летить. От тільки у розпущених косах чогось сивини багато. Але що це? їй доганяють сини і виривають коси. Вона тікає відчайдушно і... прокидається від гуркоту мотоцикла під вікном. Хтось увійшов до хати.

Щось сунуло вже до хати, Ліхтарем п шмагнуло, Матір Божу стало здійсмати, Скриню стару одчинило, Сорочку взяло з полицями, Дихало перегаром, Збиткувалося над віками.

Старенька задихнула від гніву — бач, ще й не пішки прийшли грабувати. Але найгірше було попереду: вона впізнала свого онука:

— Господи, та це ж Вовка! — Онук ІІ! Син генерала! Навів, бач, "хриstopродавців" — Хати вони чистять повсюди.

Вона кинулася до онука, схопила його за груди, але він злякався і вдарив її, потім вчепився у волосся. Либонь, думав, ідо баба з могили, що це примара. Злодії швидко втекли, а баба залишилася сама у хаті. Далі лежала ікона, а на ній вирвана бабина коса. Подивилася Марія у дзеркало на себе лису, іронічно посміхнулася: "Ну й дівка, до пари бісу!.."

Дивились безодні зоряні Услід дорогому онуку... А сон таки справді справдився, А сон таки справді в руку!..

Материнська пісня з чоловічої душі

Не дітись, не дітись мені від вогню! О ноче, почуй мене! Днюй мене, дню! Куди не піду я, мов кінь вороний, Мене здоганяє сам хрест вогнений... Той огнений хрест, а на ньому і в нім Палає мій син у кільці вогнянім, Бо атомні цвяхи засаджено в руки. Бо губи горять од пекельної муки...

Почуття гіркої муки і розпачу від безнадії, почуття вини — усе злилося у вихорі почуттів ліричного героя:

...Дорога роз'юшена, слізьми побита, Пробита, цвяхована тяжко слізьми... На вічній дорозі розіп'яті ми...

Трактористка

На горі горить реактор — Під горою оре трактор... Не чіпайте мене. Я — трактористка.

Героїня розповідає про випадок, що стався по війні. Якось голова вилаяв тракториста:

Голова матюкав тракториста, Вздвж і впоперек. Так і сяк його смужив...

Той незворушно повернувся додому, випив води та й пішов у клуню. Але не вішатися з образи. Там у нього стояв танк. От він тим танком і розрівняв контору, поки голова під містком ховався. А потім пішов здаватися.

Не чіпайте мене.

Я — трактористка.

Кабіна герметизована —

Не для мене.

Кожен день я ковтаю пилуку

З чорнобильськими радіонуклідами,

Вчені кажуть по телевізору,

Що вони мінімальні.

Ще раз вченим повіримо.

Але не чіпайте мене.

Не кажіть мені того,

Про що можна бодай помовчати...

Прошу єдине —

Бодай не брешіть.

Розумієте, трактористка я, трактористка.

Чорнобильська трактористка.

Мені ще треба родити.

Примітивний портрет складної людини

Можна все на світі вибирати, сину.

В. Симоненко

Образ Матері і образ Батьківщини — єдині. Єдині вони й для такого поета—барда, який засвоїв лише зовнішні атрибути моралі: матір треба оспівувати, рівняти її з Батьківщиною, бо це змалює його у вигідному світлі.

Він Матір ставив як трибуну і вергав річ свою трибунну, З Трибуни—Матері кричав

— Світ дивувався... й величав... Та як здригнувся чорний атом, Він Матір згадує лиш матом, Він виїхав, а не утік, Як сам він в мікрофон прорік...

Поки мати давала йому усе, що треба,— він возвеличував, він оспівував. А як сама опинилася в біді, то на що їй сподіватися: нема чого дати — поїдем іншої шукати.

А примітивам треба знати, Що матір можна й вибирати! А гордий світ? Він не гордує. Він дивиться... і аплодує.

Ода молодості

Зраджувати свій народу важку годину підло. Так думали, мабуть, і ті хлопці, що життям жертвували, гасячи страшну пожежу.

Світ ідіотствує, хоч зверху мудрішає, Врятований ще раз життям молодим. За безладу безмір, за кар'єри і премії, Немов на війні, знову вихід один: За мудрість всесвітню дурних академій Платим безсмертям — життям молодим.

Стали в вікна бити шершні

І джмелі густі,

Стали душі, тяжко вмерші,

Натовпом густим.

І чого б мене питати,

І нащо б я їм,

Коли й сам не дам я ради

Із життям своїм,

А вони мене питають —

Що воно й куди,

І не дихають — ридають

Голосом біди.

Що мені собі сказати?

Бо я більше в них,

Більше в них питаю ради

В сумнівах нічних...

Роздуми підчас відкритого чорнобильського суду в закритій зоні на стару тему: Ірод і Пілат

В зв'язку з аварією в Чорнобилі різко піднялася гіркота і розчарування наукою.

Ю. Щербак "Чорнобиль"

Такий епіграф (один із двох) до глави. Другий узятий з В. Олійника і твердить, що й раніше у багатьох викликав сумнів у правильності місця, вибраного для станції.

Поет знов і знов ставить питання про відповідальність за те, що скоїлося. Ми проклинаємо Ірода через століття, але в нас по-іншому:

В нас — Безіменність! Всіх вона поїсть Та ще й закусить нами з іменами... Вона там сьома, де було їх шість, Сімдесят сьома, хитра до нестями. Чому їх — шість? А де ж це сьомий — Ти?! Чому ти не сидиш на лаві — перший? Ні, ти зориш над нами з висоти, Науки длань над нами розпростерши.

Увесь час виникає питання, чи не можна було запобігти катастрофи? І з'являється

проблема стара, як світ,— про людину і владу. Це до нього, представника влади від науки, звертає обурення поет:

Все зекономив? Совість?! Честь?! Зумів Забалагурити самі Верховні Вуха.

Його називає поет сучасним Іродом, стверджуючи, що історія ще скаже своє слово про нього.

Хоч засторогу я несу гірку, Не каменую Чесний Храм Науки... А хто це там за ширмою в кутку? Од радіації Пілат вмиває руки... Коли Змій чистить яблуко Перед тим, як Єві його віддати, Він шкірку зрізує по спіралі — Зелений виток з—під ножа його плине, І зветься він пізнанням... Змій яблуко ріже надвоє І витинає ядро з половинок, Вилущує нутроші із насінням — І тільки тоді Єві його дає. Єва ділиться із Адамом.

Сучасна сковородистка

Глава має підзаголовок — Мисливська бувальщина. Зайшовши після полювання до села, мисливці побачили єдину хату, де хтось ще жив. Виявилося, що це старенька жінка. Вона лежала у кутку, чекаючи смерті. Але було щось справді сковородинівське у ставленні старої до смерті. Спокійно оповідає вона гостям, де що лежить на смерть — свічки, труна, хліб, щоб пом'янути. Також сказала, що й могилу для себе вона вже приготувала на цвинтарі:

Сама її щодня Довбала з місяць я.

Що це — стомленість від життя, бравада? Здається, це просто мудрість. Вона у тому, щоб знати, що твій час має прийти і треба бути готовим його зустріти. А жити — жити завжди хочеться. Поет майстерно висловив це у коротких фразах:

Дай ще води ковтну. Ковточок ще. Ковток.

Бенкет в пору СНІДу, або Скіфська людина

На рукотворному морі Серед зеленої ропи, Наче келихи вічності, Цокнулись черепи... Цокнулись білих два черепи, Один череп та й Хмельницького Богдана, Другий череп та й Сірка зятятого Івани.

Сп'янілі будівельники Чигиринської АЕС летіли на моторних човнах "Прогрес" по рибу, та вчепили на спінінг по черепу. Молодики, мов пірати, почепили черепи на ніс своїх швидкісних човнів. Стережися світ! І справді, на березі уже веселощі кипіли. Роздягнувшись, танцювали навкруги вогнища онуки і сини хліборобські. Але:

В багатті стоїть Скіфська мадонна. Дитя кам'яне Хоче вийти із лона, Та мати замкнула Руками живіт, Не хоче дитину Пустити на світ.

П'яна компанія з реготом кричить: "Може, розродиться? Підсмажимо бабу!"

Чом так всіх вабить Вогонь Герострата? Чом руйнівний. Так шаліє азарт І видно по ньому — Хто чого варт?!

У шаленій зятятості, в якомусь дикому сказі відшуковують шини і, надівши їх на бабу, поливають бензином і підпалюють.

І заревло,

завирувало,

загоготіло —

І кам'яне розверзлося тіло,

І розродився порепаний міф,
І вийшов на волю розлючений скіф,
щоб наволочь голу стріляти із лука...

Друга частина глави написана прозою; розповідається в ній, як до міліції у Чигирині зі стрілою у спині ввалився хлопчина і з п'яним жахом промовив: "Скіфи".

Коли міліція прибула на місце, "дивне побоїще відкрилося перед очима: всі голі гульвіси були простромлені стрілами, два білих черепи стриміли на човнах, чорна порепана скіфська баба плакала чорними слізьми і не давала достріляти своєму синові останню пару, яка була зайнята своїм..."

І над усім цим вставало вічне сонце — сонце, що бачило битви Богдана і Сірка, що зустрічало у полі хлібороба. Сонце багато бачило у світі. Але тепер, у цей час:

— Сонце моє, чи не боїшся СНІДу ти?!

Чорнобиль по-міланськи

У Мілані дипломатам роботи під зав'язку: щодня демонстранти закидають подвір'я консульства "імперії зла" капустою, тож треба її викидати.

Радіація в сизій капусті,

У цвітній, у петрушці, у моркві...

І от "натреновані гуманісти прив'язали корову — помсту, чорно—білу тільну корову" до чорних ґрат біля консульства. Бідна тварина затято мукала, жахаючи усіх набряклим вим'ям. Вонажне знала, яку "благородну" місію виконує, їй просто було боляче, вона хотіла їсти і пити. Жінки наші і діти жаліли її, напували з відра, тож одного разу корова й призвела на світ теля:

А потім взяла й отелилась, Спородила ловкеньке телятко. Чорно—білий бичок звівсь на ноги — Назвали його Чорнобилем. Дивилось теля на цей світ Дуже юно і незрозуміло.

І тоді "соромно стало дорослим", вони відв'язали корову з телям і відправили на ферму.

З доповідної скромного агента французької розвідки про поведінку поетів у Парижі Японський поет Хіро Сім цікавився дуже всім. Шанували його усі ми. Він приїхав із Хіросіми...

Український поет Чорний

Біль (скорочено: Чорнобиль) хотів на Набережній купити ікону. У них підлягає це під заборону.

Але у нього не вистачило двох франків. Ікона була стара, хоть переправлена зовсім недавно у Париж.

Переправили сюди її "хриstopродавці". Для них митниці —хлібодавці Тої Мадонни злякавсь Хіро Сім На лічильник Гейгера показував всім Казав що дуже вона дзвенить І втік від неї за мить.

Не шукайте розділових знаків, у цій главі їх практично нема, це ніби просто зафіксовані дії окремих осіб, як було колись у літописах, де теж відсутні розділові знаки.

Та повернімося до змісту доповідної записки. З неї видно, що український поет допитувався усе, звідки ікона, говорив, що вона з Полісся, що її вкрали — ту Мадонну. Студенти з Латинського кварталу не дуже розбиралися: для них Мадонна — секс—рок—зірка Луїза—Вероніка Чікконе. І вони волали з усіх сил. Агент зазначає:

Дуже вони безсонні Провінційні Франсуа Війони

Хоч записані в атеїсти А воюють чомусь за ікони...

Фізики і лірики

Так, колись затято велися суперечки між "фізиками" і "ліриками" — хто важливіший, хто корисніший, хто має рацію. І ось тепер поет розповідає читачеві:

А ось фізик прибіг. Дивина для мене це мить. Яка ж я йому солом'яна оборона?! Шепоче він болісно: — Вона мені не простить... Не простить... Чорнобильська Мадонна...

Хлопчина такий молодий. Благословенний вік. Під четвертим реактором — усмішка безборонна...

— Розумієте, донька у мене. Донечці — один рік.

Може, простить вона — Чорнобильська Мадонна?!

До поета на сповідь зболеною душею звертається фізик. Наука могутня, але людина є людина, їй замало лише науки. Дума просить істини, благає прощення:

Дивилася Істина з вічної висоти,

З—підпорного рушника — Чорнобильська наша Мадонна.

Хрещатицька мадонна

У юрмищі хрещатицького дня Ти боса йшла, ти, сива Катерина — Бунт Врубеля з кирилівського дна, Летюча йшла, жалуча і поривна.

Такою побачив поету натовпі молоду жінку, що несла ляльку з лахміття, немов живу дитину. Очі її жагучі палали гнівом — це Чорнобиль не дав Гй стати матір'ю.

Який напій ти в квітень той пила, Коли, заквітла сином, ти ходила, Від Ірода себе не вберегла — Тебе накрила та нечиста сила?! А хустка збилась так на голові. Що лисиною світиш, Божа Мати... Я босий слід твій бачу у траві, Який боюсь і подихом займати.

Епілог

Та стали хуртовини наступати,

Та стали вдовиченків побивати:

Що гієрва хуртовина

Дома попалила,

А друга хуртовина

Скотину поморила,

А третя хуртовина

У полі й у домі

Та хліб побила,

А нічого в полі й у домі

Не й останвила.

Українська народна дума "Бідна вдова і три сини"

Вона дивиться, дивиться в душу. Вона палить очима до дна. А я все це дотерпіти мушу, Бо в душі не душа, а вина.

Поет промовляє до кожного, торкаючись його совісті, бо не може бути чужого болю і чужого горя:

Вона йде вже, прямує до тебе, Одчинила вже двері — й тобі Нахилиє це атомне небо У своїй потойбічній журбі. Крапля совісті є ще на денці? Вона вірить і в краплю твою: У твоєму житті—одноденці Я нікчемність свою впізнаю.

Ліричний герой картає себе за те, що оспівував бездумно досягнення науки і тих безвідповідальних людей, що спричинилися до страшного лиха.

Лисомудрі пихаті лахудри — Ваших внуків вона затуля: Боса йде на вогонь кривамудрий, Бо Вода вона є і Земля.

Її погляд ти чуєш, учений, Тож тікай, лиш подумай — куди? Її погляд на тебе вогнений — Його лазером та відведи!

Хто ж там, сиву, посміє займати? Сіль пізнання — це плід каяття... Несе сива чорнобильська мати Цю планету... Це хворе дитя!..